

The History of International Law through Conceptual and Formal Changes in the State

Mojtab Ansarian ¹

1. Corresponding Author. Associate Professor of International Law, Department of Law, Faculty of Law and Social Sciences, Payam Noor University, Tehran, Iran. Email: M_Ansarian@pnu.ac.ir

Article Info Abstract

Article Type:
Research Article

Article History:
13, May, 2025

In Revised Form:
7, June, 2025

Accepted:
14, June, 2025

Published Online:
20, September,
2025

Keywords:
State,
individualism,
nation-state,
humanization of
international law,
human rights .

The writings produced following research and studies in the field of the history of international law are usually partial and isolated. If only the history of relations between countries or ultimately the extent of countries' adherence to international principles and rules and treaties concluded with other states were addressed. The research explored and examined in this regard the question of what conceptual changes the institution of the state has undergone in its historical process in international law. In fact, the purpose of the research is to explain and describe important and influential concepts and their role in historical developments in international law. As a result, the behavior of states in the international system and the history of international relations are not explained. Rather, we examine the historical process of developments in international law and its most important actor, the state, from a conceptual and formal perspective. In the discourse of international law, the state in its most primitive form had the characteristics of personalism and feudalism, but after the emergence of new concepts in public law resulting from the thinking and wisdom of lawyers, it reached statism and the creation of a nation of states. Then, after the emergence of new concepts and their experience in the process of international relations, interdependence entered. Mastering human rights and a humanistic approach to international law and analyzing the behavior and performance of states with human rights criteria is the latest stage in the state transition process.

Cite this The Author(s): Ansarian, M., (2025). The History of International Law through Conceptual and Formal Changes in the State: Historical Sciences Studies Vol.17, No 1, Serial No.39–Spring- Summer, (35-57)- DOI: [10.22059/jhss.2025.394388.473800](https://doi.org/10.22059/jhss.2025.394388.473800)

Publisher: University of Tehran Press

https://jhss.ut.ac.ir/article_104085.html?lang=en

1. Introduction

In a general view, the period of relations between societies, which we know today as between states and each other on behalf of their nations, can be divided into two general periods. "The first period began with the beginning of history and ended in the sixteenth century. The second period is from the aforementioned century and the formation of states in the new concept, namely nation-states, to the present time." of course, international law scholars divided it into three or four periods in their writings. However, considering that states are still the most important actors in the international system and the executors of international law, it has been divided into two periods. Therefore, it is true that the sovereignty of states has been reduced in favor of the human individual, and states make their decisions, including unilateral actions, entering into treaties, and any agreements, completely in accordance with the will of citizens or with their consideration and consideration. However, in a general look at the history of developments in international law, we realize the existence of the state in the modern sense as a point from which the entire era of the international system can be divided into before and after it.

In the path of creating an international community, in which peaceful, conscious communications based on reason and general principles of law are among its inherent characteristics, societies were formed and experienced internal order. Primitive societies were the initiators of this formation: "The contractual society of primitive peoples was governed only on the basis of principles arising from self-sufficiency, which was overshadowed by a "closed morality."

It is true that we can refer to societies that are internally organized, purposeful, and united, but in dealing with other societies; They act violently, inflexibly and ruthlessly, like "fascism" and "Nazism" in Europe, although they also treated their opponents in extremely inhuman and undemocratic ways, like the Gulag concentration camps during Stalin's time in the former Soviet Union. But by studying the course and process of history, in general, societies have taken steps towards coexistence and the creation of common rules and their implementation in the form of international law. "It took tens of thousands of years for humans to become aware of the existence of their community, feel its necessity, and seek to organize its development. The history of relations between communities began when the existence of the necessity of these communities became a conscience for humans and acquired a meaning other than instinct. Since then, human groups have emerged from the form of unorganized herds and have become organized families and tribes. Obedience to the leader and ruler was the first step towards organized society." After this stage, organized units emerged in some regions that could be referred to as political actors. Over time, contracts were concluded between them.

The study and examination of the process of developments in international law is not only about the expression of agreements, wars and the opinions of thinkers of different periods. What is important is how attitudes and perspectives change, which is caused by the power of reason over other variables and human-centeredness.

In this article, the process of transformation from personalism to the feudal lord system to the state-centered era and then the reduction of the unlimited power of the state was examined. A period when the legal system became dominant and we will step towards an era in which the legitimacy of every decision, behavior and performance depends on being in line with human rights.

Initially, the atmosphere governing international law was personalist and feudal, which turned to statism and the creation of a nation of states based on the emergence and emergence of new concepts in the field of public law based on the beliefs formed by legal and political thinkers. The changes in the discourse of nationalism and independence did not stop, and with

the emergence of concepts that showed the need for expansion and progress beyond borders, such as globalization, it reached interdependence. Human rights and strengthening the position of the individual in the international arena and supporting human dignity in international relations, made their way, and we entered the era of humanization of international law due to the superiority of the human rights discourse among dozens of intellectual and theoretical discourses.

تاریخ حقوق بین‌الملل در گذر تغییر مفهومی و شکلی دولت

مجتبی انصاریان^۱

M_Ansarian@pnu.ac.ir

۱. نویسنده مسوول، دانشیار حقوق بین‌الملل، گروه علمی حقوق، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه:

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

علمی - پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۲/۰۲/۱۴

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۰۳/۱۸

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۳/۲۵

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۰۶/۳۰

واژه‌های کلیدی:

دولت، شخصی‌گرایی، ملت - دولت، انسانی شدن حقوق بین‌الملل، حقوق بشر.

نگارش‌های صورت گرفته در پی کاوش‌ها و مطالعات انجام شده در حوزه تاریخ حقوق بین‌الملل معمولاً به صورت جزئی و موردی است. چنان‌چه تنها به تاریخ روابط میان کشورها و یا نهایتاً میزان پایداری کشورها به اصول و قواعد بین‌المللی و معاهده‌های منعقد شده با دیگر دولت‌ها پرداختند. پژوهش با این پرسش که نهاد دولت در فرایند تاریخی خود در حقوق بین‌الملل دچار چه تغییرات مفهومی گردیده است به کاوش و بررسی در این راستا پرداخت. درواقع هدف پژوهش توضیح و تشریح مفاهیم مهم و تأثیرگذار و نقش آن در تحولات تاریخی در حقوق بین‌الملل است. به همین دلیل رفتار کشورها در نظام بین‌الملل و تاریخ روابط بین‌الملل تشریح نمی‌شود بلکه فرایند تاریخی تحولات حقوق بین‌الملل و مهم‌ترین بازیگر آن یعنی دولت را از منظر مفهومی و شکلی مورد بررسی قرار گرفت. دولت در گفتمان حقوق بین‌الملل در ابتدایی‌ترین شکل خود از خاصیت شخصی‌گرایی و فیودالیت به‌رخوردار بود اما پس از ظهور مفاهیم جدید در حقوق عمومی ناشی از تفکر و خرد حقوقدانان به دولت‌گرایی و ایجاد ملت دولت‌ها رسید. سپس پس از بروز مفاهیم جدید و تجزیه آن در فرایند روابط بین‌الملل وارد وابستگی متقابل شد. تسلط حقوق بشر و رویکرد انسانی به حقوق بین‌الملل و تجزیه و تحلیل رفتار و عملکرد دولت‌ها با معیار حقوق بشر جدیدترین مرحله از فرایند گذر دولت است.

استناد: انصاریان، مجتبی؛ (۱۴۰۴). تاریخ حقوق بین‌الملل در گذر تغییر مفهومی و شکلی دولت: پژوهشهای علوم تاریخی، سال ۱۷، شماره ۱، بهار و تابستان، شماره پیاپی ۳۹- (۳۵-۵۷). DOI: 10.22059/jhss.2025.394388.473800

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

https://jhss.ut.ac.ir/article_104085.html?lang=en

۱. مقدمه

در یک نگاه کلی، دوران روابط میان جوامع را که امروزه آن را میان دولت‌ها بایکدیگر به نمایندگی از ملت‌های خود می‌دانیم به دو دوره کلی قابل قسمت است. «دوره اول با شروع تاریخ آغاز شده و در قرن شانزدهم پایان می‌یابد. دوره دوم از قرن مذکور و تشکیل دولت‌ها به مفهوم جدید یعنی ملت - دولت‌ها^(۱) تا زمان حاضر است.»^(۲) البته اندیشمندان حقوق بین‌الملل در مکتوبات خود آن را به سه یا چهار دوره تقسیم کردند. اما با توجه به آن که دولت‌ها کماکان مهم‌ترین بازیگر نظام بین‌الملل و مجری حقوق بین‌الملل می‌باشند به دو دوره تقسیم شده است. بنابراین درست است که از حاکمیت دولت‌ها به نفع فرد انسانی کاسته شده است و دولت‌ها تصمیم‌های خود شامل اعمال یک جانبه، ورود به معاهده‌ها و هر گونه توافق را کاملاً منطبق با خواست شهروندان و یا با ملاحظه و در نظر داشت آنان اخذ می‌کنند اما در یک نگاه کلی به تاریخ تحولات حقوق بین‌الملل متوجه وجود دولت در معنای نوین به مثابه نقطه‌ای می‌شویم که بتوان کل دوران نظام بین‌الملل را به قبل و بعد از آن تقسیم کرد.

در مسیر ایجاد جامعه بین‌المللی^(۳) که ارتباطات مسالمت آمیز، آگاهانه و بر اساس خرد و اصول عمومی حقوق از ویژگی‌های ذاتی آن است، جوامع شکل گرفتند و نظم درونی را تجربه کردند. جوامع ابتدایی آغازگر تشکیل این بودند «جامعه قراردادی اقوام ابتدایی فقط براساس اصول برخاسته از خودکفایی اداره می‌شد که «اخلاقی بسته»^(۴) بر آن سایه افکنده بود».

درست است که می‌توان به اجتماع‌هایی اشاره کرد که درون خود متشکل، هدفمند و متحد است اما در برخورد با دیگر اجتماع‌ها؛ خشن، غیر منعطف و بی‌رحمانه عمل می‌کنند به مانند «فاشیسم» و «نازیسم» در اروپا هر چند که آن‌ها با مخالفان خود نیز به شدت غیرانسانی و غیردموکراتیک مانند اردوگاه‌های کار اجباری «گولاک» در زمان «استالین» در شوروی سابق رفتار کردند.^(۵) اما با مطالعه مسیر و روند تاریخ، درکل، جوامع در مسیر همزیستی و ایجاد قواعد مشترک و اجرای آن در قالب حقوق بین‌الملل قدم برداشتند.

«ده‌ها هزار سال لازم شد تا بشر به وجود اجتماع خود آگاه شود و لزوم آن را احساس کند و درصدد سازمان دادن توسعه آن برآید. تاریخ روابط بین اجتماعات از زمانی آغاز شد که وجود لزوم این اجتماعات نزد بشر وجدانی گردید و مفهومی غیر از غریزه را پیدا کرد. از آن زمان گروه‌های انسانی از صورت گله‌های غیرمتشکل خارج شدند و به صورت خانواده‌ها و قبایل سازمان یافته درآمدند. اطاعت از رئیس و فرمانروا نخستین قدم به سوی اجتماع سازمان یافته بود.»^(۶) پس از این مرحله، واحدهای سازمان یافته‌ای در بعضی از مناطق بوجود آمد که می‌توان از آن‌ها با عنوان بازیگران سیاسی یاد نمود. با گذشت زمان نیز میان آن‌ها قراردادهایی منعقد گردید.

1. Moral close.

۲. نادیده انگاشتن دبگران، عنصر و علت اصلی توافقی‌های قبل از ظهور دولت

منظور از عنوان حاضر با تاکید بر نادیده انگاشتن دبگران بیانگر این است که علت توافقی‌ها و موافقت نامه‌ها قبل از دوران شکل‌گیری ملت دولت‌ها؛ کاملاً بر اساس عدم به رسمیت شناختن دبگران بوده است. وضعیت و فضای حاکم در آن دوره به مانند قراردادهای آتش بس میان کشورها و طرف‌های متخاصم است که از روی ناچاری و ضعف به توافق با هم مبادرت می‌ورزند. بنابراین در دوره‌ای که می‌توان گفت شروع آن از بیش از چهار هزار سال پیش تا قرن پانزدهم میلادی است قراردادهای و توافقی‌هایی میان بازیگران موجود که بیشتر در قالب امپراتوری‌ها و واحدهای سیاسی بزرگ بودند شکل می‌گرفت اما اصالت و نگاه موجود، دشمنی و ستیزه جویی میان آن‌ها بود.

«از زمانی که تاریخ مستند در دست است، یعنی از چهار هزار سال پیش از میلاد مسیح، نخستین زمینه شکل‌گیری حقوق بین‌الملل مربوط به سنگ نبشه‌ای به زبان سومری است که مربوط به حدود ۳۱۰۰ سال پیش از میلاد مسیح است. این سنگ نبشه در دهه اول قرن بیستم کشف شد که بیانگر اولین معاهده بین‌المللی (نه به مفهوم امروزی) است».^(۷) همان طور که در این نقل قول مستقیم اشاره شد از چهار هزار سال پیش، پایه و زمینه ایجاد حقوق بین‌الملل شکل گرفت و البته این بدین معنی نیست که در آن زمان و دوره، حقوق بین‌الملل وجود داشته است. در آن دوران، انعقاد توافقی‌های میان بازیگران مختلف را می‌توان به صورت موردی و فرع بر اصل گفتمان حاکم دانست که مخاصمه و عدم توافق بوده است. همچون «یونانی‌ها که معاهده‌های محدودی با سایر اقوام غیر یونانی منعقد کردند»^(۸) بیانگر آن است که وجود سایر ملت‌ها را به عنوان بازیگرانی مستقل و حاکم به رسمیت نمی‌شناختند. موضوعی که در تعارض با بنیان و اساس حقوق بین‌الملل است که موجودیت و حق زندگی دبگران را می‌پذیرد و باورمند به همکاری با آنان است.

از گذشته‌های دور تاریخ روابط بین‌الملل که طیفی از عصر یونان باستان، جنگ‌های صلیبی و سپس جنگ‌های مذهبی کشورهای اروپایی را دربر می‌گیرد، توافقی‌های میان همسایگان و کشورها (البته نه به معنی امروزی) بنا بر ناچاری و نه از سر ایده لزوم همکاری و وابستگی میان ملت‌ها منعقد می‌گردید.

اصولاً هر توافقی باید بیانگر روحیه مسالمت‌جویی و تمایل طرفین به وجود و حضور یکدیگر و در مرتبه‌ای بالاتر، همکاری با هم باشد. اما توافقی‌های بسیاری در طول تاریخ حقوق بین‌الملل وجود دارد که تنها به دلیل ناچاری و شرایط خاص و یا با فشار شرایط و دیگر بازیگران منعقد می‌شود حتی در همین دوران کنونی که گفتمان غالب در جهان، حقوق بشر است. این موضوع یعنی اصالت همکاری و توافق در دوران گذشته استثنای بوده اما امروزه، عام و جهانی است.

«اتحادی در سال ۱۲۶۵ قبل از میلاد مسیح مرکب از سلاطین سوریه و اقوام هند و اروپایی و در طرف دیگر مصر تشکیل شد که در آن سوریه و فلسطین خراجگذار مصر باقی ماندند. این قرارداد از نظر تاریخ حقوق بین‌الملل دارای ارزش فراوانی است و از قدیمی‌ترین اسناد تاریخ روابط بین‌الملل به شمار می‌رود؛ در این قرارداد ذکر شده است که در صورت استرداد، نسبت به شخص^(۹) مسترد شده نباید مجازات‌های شدید از قبیل قطع اعضای بدن و مجازات‌های بدنی دیگر و ویران کردن خانه و خانواده او انجام گیرد». ^(۱۰) محتوی و رویکرد این قرارداد که به عنوان نمونه و نماد توافق در گذشته‌های دور و حتی وجود حقوق بین‌الملل در دوران قدیم است نشان از تخصص و دشمنی میان طرفین و استمرار رابطه غالب و مغلوب میان بازیگران است.

در طول تاریخ، قراردادهای مشابه دیگری وجود دارد که در آن نشانه‌هایی از لزوم رعایت اصول حقوق بشردوستانه بین‌المللی به چشم می‌خورد. در هند، متون باستانی مانند «مهاباراتا»^۱ قوانینی برای جنگ تعیین کردند که شامل ممنوعیت استفاده از سلاح‌های خیانت‌آمیز و کشتن غیرنظامیان بود. ^(۱۲) این متون تاکید داشتند که افراد مجروح یا تسلیم‌شده نباید کشته شوند و مکان‌های عمومی مانند معابد باید از تخریب مصون بمانند. ^(۱۳) این استثنایا در زمانی بود که تنش و نزاع، چیره و تصور عمومی و حاکم بر جامعه بین‌المللی آن دوران این بود که حق پیروزمند است بر کشتار و به غنیمت گرفتن هر آن چه که طلب می‌کردند.

در دوران قبل از شکل‌گیری ملت دولت، منبع هویت بخشی، تصمیم‌گیری و حکمرانی؛ مذهب بود یا به طور دقیق‌تر عامل اصلی مذهب بود که جنگ‌های مذهبی و با بهانه‌های مختلف شکل می‌گرفت. «حقوق بین‌الملل رومی‌ها نیز بیشتر جنبه مذهبی داشت. چون عده‌ای از روحانیون موسوم به «فسیال»، «سازمان روابط خارجی» روم را پایه‌گذاری کرده بودند. در این دوره نظریه «جنگ عادلانه» یا «جنگ مشروع» ابداع گردید که در سال‌های بعد ابعاد گسترده و خطرناکی یافت.

در روم باستان «جنگ‌های وحشیانه، کشتار افراد غیرنظامی، عدم رعایت مصونیت فرستادگان، کشتن زندانیان، صدمات بدنی به رهبران و فرماندهان شکست خورده در جنگ و غیره وجود داشت. به طور خلاصه، در دوران باستان میان ملت‌های گوناگون مقررات مشترکی وجود نداشت و تساوی حقوقی نژادهای مختلف نیز پذیرفته نبود و مبانی جامعه شناختی برای حقوق بین‌الملل وجود نداشت. به عبارتی رومی‌ها با این سیاست خود می‌خواستند تا امپراطوری جهانی تشکیل دهند که اساس آن نظم یا صلح رومی بود» ^(۱۴)

گفته می‌شود که مسیحیت موجب تشکیل حقوق بین‌الملل یا اشتراک قوانین میان دولت‌ها شد اما باید به این نکته مهم توجه کرد که مهم به رسمیت شناختن همه فرهنگ‌ها، قوم‌ها و

ملت‌ها در همه جهان است. این موضوع با هواداری از یک رویکرد و اندیشه غیر زمینی ایجاد نمی‌شود. موضوعی که توسط بسیاری در گوشه و کنار جهان نادیده گرفته شده است. در واقع با نگاه به تحولات تاریخی و روابط میان بازیگران در طول تاریخ متوجه خواهیم شد که حقوق بین‌الملل محصول نه یک دوره یا منطقه خاص است بلکه کلیه وقایع و تحولات در ایجاد حقوق بین‌الملل و آن چیزی که امروزه با وجود هزاران معاهده و صدها عرف بین‌المللی و منطقه‌ای وجود دارد تاثیر داشته است. «حقوق بین‌الملل از این قابلیت برخوردار است که به طور دایم خود را مفهوم سازی و اشتباه‌های گذشته را تکرار نکند و به واقعیت‌های جدید جهانی پاسخ دهد. تنها با وجود این حالت و وضعیت است که حقوق بین‌الملل تبدیل به حقوق جهانی بین‌المللی می‌شود که توسط همه انسان‌ها در سراسر جهان مورد پذیرش قرار می‌گیرد».^(۱۵)

در این راستا باید به مخاصمه‌هایی که در طول تاریخ رخ داده نظر کنیم. رویه و فرایند شروع و ادامه جنگ و این که چه عوامل سیاسی و فردی در بروز آن و استمرارش نقش داشته مهم نیست. بلکه آن چیزی که قابل توجه است دانستن مفهوم حاکم و غالب بر جنگ‌ها^(۱۶) که باعث بروز و شعله ور شدن آن گردید. در اینجا برای پاسخ به این پرسش باید از سیرتاریخی تحولات حقوق بین‌الملل کمک بگیریم و با دیدی تاریخی به رویدادها نگاه کنیم. بنابراین تنها نباید به ذکر و یا تشریح مخاصمه و سال بروز و تعداد کشته‌ها، زخمی‌ها و بی‌خانمان شدگان اشاره کرد. آن چیزی که از وجود مخاصمه‌های مسلحانه مختلف در طول حیات حقوق بین‌الملل قابل فهم است این موضوع است که جنگ افروزی (آغاز)^(۱۷) و استمرار آن البته به عنوان یک موضوع به شدت منفی و نقطه ننگ بشر که براساس حقوق و عدالت تحت هر دلیلی همچون جنگ پیش دستانه^۱ و پیش‌گیرانه^۲ و از سوی هر کسی و مکتبی، توجیه نخواهد شد در صلاحیت چه کسی بوده و چرا بشر کماکان نتوانسته است از شر این رنج بزرگ رهایی یابد.

با مطالعه تاریخ دوره‌ها و عصرهای مختلف از زمان شکل‌گیری جوامع و تعارض منافع که منجر به جنگ شده است متوجه می‌شویم که در ابتدا جنگ در صلاحیت خدا بوده است که به واسطه کسانی که خود را نماینده خدا می‌دانستند آغاز می‌شد. مانند پاپ‌ها در جهان مسیحیت که به دستور آن‌ها جنگ شروع می‌شد و چنین جنگی مشروع و عادلانه قلمداد می‌گردید. پس از گذشت این دوره طولانی پیامد و اثر وجود چنین ایده‌ای که دیگران باید به دلیل عدم تبعیت از دستورات الهی با نیزه و زور، هدایت شوند کشته و زخمی شدن انسان‌های بی‌شماری بود. سپس صلاحیت شروع جنگ در اختیار پادشاهان قرار گرفت که به فرمان آن‌ها اگر جنگی آغاز می‌گردید آن جنگ مشروع و قانونی فرض می‌شد. در طول این دوران نیز کسانی به مشروع‌سازی این دستورها همت می‌گماشتند. سپس صلاحیت جنگ بر عهده دولتمردان قرار گرفت که به

1. Preemptive War.

2. Preventive War.

مانند شاهان باوجود تصمیم شخصی نمی‌توانستند فرمان جنگ را صادر کنند بلکه باید با نظر قوای دیگر و جلب افکار عمومی به این اقدام مبادرت می‌ورزیدند.

در همین دوران نیز جنگ به عنوان ادامه دهنده سیاست خارجی و برای تامین منافع ملی و سرزمینی توسط سازمانی برآمده از دولت‌ها و حاکمیت آن‌ها یعنی در سازمان ملل متحد (بند ۴ ماده ۲ منشور) محکوم گردید. آن چیزی که تحریم جنگ و نیاز به آتش افروزی را عملی می‌کند چیرگی و برتری حقوق بشر و جهان شمولی آن است تا شاهد مخاصمه‌های ملی میان کشورها و مداخله در امور داخلی کشورهای دیگر نباشیم که باعث مخاصمه مسلحانه درون سرزمینی می‌گردد.

از این جهت این موضوع مهم است که علت و سبب بروز جنگ روشن گردد و این متغیر مهم که چه کسی صلاحیت آتش افروزی را داشته است شناسایی و در نتیجه در پی خلع ید از آن باشیم تا در جهت جلوگیری از جنگ و پیامدهای مخرب آن سهمی داشته باشیم. توجه به این نکته نیز قابل توجه می‌باشد که بسیار متفاوت است مردمی از سر تمایل و میل و قبول موجودیت دیگران به توافق با سایرین اقدام کنند تا این که بر اساس ناچاری و دشمنی و تنها برای درمان ماندن از شر جنگ و نزاع و یا ترک مخاصمه به انعقاد موافقت‌نامه مبادرت ورزند.

در امتداد بحث و بررسی درخصوص همین موضوع مهم یعنی جنگ که همیشه در زمان‌های مختلف وجود داشته است یکی از پرسش‌ها، نقدهای همیشگی و پرتکرار دانشجویان حقوق و حتی تحصیلکرده‌ها از رشته‌های مختلف نسبت به وجود حقوق بین‌الملل و اعتبار آن مطرح می‌شود. آنان بروز مخاصمه‌های مختلف و نقض قواعد به ویژه حقوق بشردوستانه بین‌المللی و ارتکاب جرایم بین‌المللی را دلیلی بر عدم وجود حقوق بین‌الملل یا عدم کارایی و کارآمدی آن می‌دانند.

در پاسخ باید به وجود سازمان‌های غیردولتی حقوق بشری و روشنگری و نقش آن‌ها در مطالبه‌گری از دولتمردان نسبت به اجرای حقوق بشر از سوی دولت‌ها، حل و فصل بسیاری از اختلاف‌های حقوقی توسط نهادهای قضایی بین‌المللی، مواجهه و ارایه راه‌حل با چالش‌های سیاسی و غیرسیاسی از سوی شورای امنیت و مجمع عمومی اشاره کرد. صدور قطع‌نامه شورا نسبت به بیماری ایدز،^(۱۷) ابولا،^(۱۸) ایجاد وفاق عام و یا توافق حداکثری در برخورد با چالش‌ها و بحران‌های جهانی همچون محیط زیستی از نمونه‌های آن است. «متقاعد کننده‌ترین بحث درباره موجودیت حقوق بین‌الملل به عنوان یک نظام حقوقی این است که اعضا جامعه بین‌المللی می‌پذیرند مجموعه‌ای از قوانین به مثابه یک قانون الزام آور وجود دارند. زمانی که عراق در سال ۱۹۹۰ کویت را اشغال کرد و یا وقتی که تانزانیا به اوگاندا در سال‌های ۱۹۷۸-۱۹۷۹ حمله کرد

^(۱۹) بخش بزرگی از دولت‌ها این اقدام را نه تنها غیراخلاقی یا غیرقابل قبول بلکه آن را غیرقانونی دانستند.^(۲۰)

از مطالعه اقدامات دولت‌ها در دوره اول به این نکته پی می‌بریم که پابندی آنان به قواعد منطبق با حقوق بین‌الملل نه از روی لزوم تعهد به اصول حقوق بین‌الملل بلکه بیشتر ناشی از حقوق عرفی و سنتی خود و طرز رفتار و منش دولتمردان بوده است. اگر هم پادشاهانی بر اساس حقوق بشر عمل نمودند برخلاف رویه و عرف زمان خود اقدام نمودند. چنان چه کوروش بزرگ، پادشاه ایران بر خلاف رسم پیروزمندان جنگ به تاراج و غنیمت گرفتن اموال و خانواده رزمندگان که در آن زمان جزئی از دارایی آنان محسوب می‌شد اقدام نمود و دستور کشتار مردم شکست خورده را نداد علاوه بر آن که یهودیان دربند آشوریان را پس از پنجاه سال نیز آزاد ساخت.

۳. ظهور ملت - دولت (ملی گرایی در عرصه حقوق بین‌الملل) و حاکم شدن حقوق در نظام بین‌الملل

از زمان شکل‌گیری جامعه خردمند و زمانی که انسان‌ها واقف به نقش قرارداد و توافق با یکدیگر برای تحقق امنیت و رفاه بیشتر گشتند شاهد اصالت یافتن توافق میان ملت‌ها و بازیگران بین‌المللی براساس به رسمیت شناختن یکدیگر و موجودیت هم شدیم. گرایش و تصمیم به توافق از گذشته‌های دور وجود داشت اما مولفه اصلی نظام بین‌الملل یعنی بازیگران سیاسی در جهان قدیم تحت عنوان دولت نو (مدرن) نبود.

شروع این دوران پس از عهدنامه صلح وستفاليا ۱۶۴۸ میلادی است.^(۲۱) از میان مکاتب حقوق طبیعی، اراده‌گرایی یا اصالت وضع (منظور تنظیم قواعد بین‌المللی توسط دولت‌ها) عصر ملی‌گرایی در سطح داخل و دولت‌گرایی در سطح بین‌الملل ناشی از اصالت وضع بود. آن جا که «گی دول‌شاریر»^۱ بیان می‌داشت که حقوق بین‌الملل نه از جانب خدا و نه از طبیعت است که نیاز به وجود عده‌ای برای کشف آن باشد بلکه قواعدی است که دولت‌ها وضع کرده‌اند.^(۲۲) بنابراین با وضع آن توسط دولت‌ها هم امکان عدول و سرپیچی از همان قواعد وجود دارد که به عنوان مولفه‌ای منفی آن را می‌نگریم و هم امکان بازبینی (به شکل انعقاد پروتکل در حقوق معاهدات) و اصلاح که موضوعی مثبت است.

از این به بعد ملت - دولت از دل امپراتوری‌ها و واحدهای سیاسی بزرگ شکل گرفت. ابتدای این فرایند یعنی شکل‌گیری دولت‌های جدید با درگیری و تخاصم بود اما به تدریج فرهنگ‌ها و ملت‌ها موجودیت یکدیگر را قبول و برای ادامه حیات خود نیز، آنان را مهم و ضروری دانستند. شکل‌گیری هر دوره‌ای مجزا و متفاوت از سایر زمان‌ها و عصر پیش از خود نیازمند بستری فکری و نظری است. این مهم با وجود اندیشه ورزان و دانشمندان تحقق می‌یابد. قبل از ظهور

ملت دولت و شکل‌گیری دولت نوین، اندیشمندانی به اظهار رویکردها و نظریات خود پرداختند که در عرصه سیاسی نتیجه آن استقلال طلبی و تشکیل قدرتمند جامعه سیاسی و در حوزه حقوق بین‌الملل، دولت‌گرایی و ایده همکاری میان دولت‌ها بود هرچند در بین نظرات آنان، حقوق بشر و ایده و آرمان جهان وطنی نیز وجود داشت.

از پیامدهای اندیشه مبتنی بر اتکا به فرد انسانی و اجتماع، تشکیل واحد سیاسی جدا از ایده‌های از پیش تعیین شده و دستورات حاکمان مذهبی بود که این موضوع در اروپا شکل گرفت و با تسری از حوزه سیاسی به سایر بخش‌های فرهنگی و اقتصادی، نهادینه شد و در لایه‌های اجتماعی سایر جوامع در دیگر کشورها نیز رسوخ کرد.

به عنوان مثال درخصوص جنگ‌های سی ساله اروپا، جوامع مذهبی نه از روی آشتی‌پذیری و همزیستی مسالمت‌آمیز بلکه به دلیل خستگی و ناتوانی حاصل از جنگ، تن به آتش بس و مذاکره دادند اما از آن جا که دو طرف به خصوص نمایندگان پاپ و دولت‌های کاتولیک، دیگری را مستحق مرگ می‌دانستند حاضر به قرار گرفتن در کنار هم نشدند و در دو شهر جداگانه قراردادهای ترک مخاصمه را امضا نمودند. نتیجه جنگ مذکور «شکست مذهب و پیروزی سیاست بود».^(۳۳) یکی از نتایج قرارداد وستفاليا، استقلال و برابری دولت‌ها بود. زیرا تا قبل از آن جایگاه دولت‌ها بر اساس تعلق آن‌ها به مذهب تعیین می‌شد اما پس از آن به دلیل عدم تبعیت از اصول مذهبی، نظمی تازه در حقوق بین‌الملل بنیان گذاشته شد و آن برابری دولت‌ها با یکدیگر بود.

بیشتر متخصصان حقوق بین‌الملل توافق دارند که اواخر قرون وسطی، زمان پیدایش واقعی حقوق بین‌الملل است. هرچند که در جهان باستان و قرون وسطی قواعد و نهادهایی درجهت حاکمیت بر روابط میان واحدها یا جوامع سیاسی وجود داشت، اما بی‌ثباتی مداوم واحدهای سیاسی و ناهمگونی و ناپایداری آن‌ها مانع از شکل‌گیری حقوق بین‌الملل عام و پایدار می‌شد. این ویژگی را می‌توان شخص‌گرایی نامید که مشخصه نظام ارباب رعیتی (فیودالیت) بود که با ظهور دولت از بین رفت.^(۳۴) درواقع یک اتفاق مهم در سیرتاریخی و تحولات حقوق بین‌الملل، دوری از شخص‌گرایی است. حقوق بین‌الملل در تعارض با شخص‌گرایی است.

هر چقدر در حوزه حقوق اساسی کشورها و ساختار واقعی سیاسی آن‌ها شاهد دوری از شخص محوری و فردیت باشیم که به معنی دوری از اتکای واقعی به نهادهای جمعی و شورایی (نه صرفاً مشورتی) است این امیدواری ایجاد می‌شود که در جامعه بین‌الملل، مفهوم و نظامی شکل گیرد که برای انتخاب رفتارها و سیاست‌های کشورها به قواعد آمره^۱ و قواعد در برابر همه^۲ و کلیه ارزش‌های مورد توافق اکثریت رجوع شود.

1. Jus Cogens.

2. Erga Omnes.

«اساسی فرض نمودن نظام حقوقی بین‌المللی را می‌توان بازتاب بین‌المللی کردن نظام‌های اساسی داخلی به‌شمار آورد که جملگی در جهت ادغام و تقویت اصول و قواعد بلاشرط بین‌المللی به حرکت درآمده‌اند و می‌کوشند که به دولت، سیمایی مردمی بدهند و در نتیجه حکومت قانون را که منشور ملل متحد منادی آن است در جهت ایجاد نظم و امنیت بر جامعه حاکم نمایند»^(۲۵)

درواقع با مطالعه ژرف در تاریخ حقوق بین‌الملل و رفتار و عملکرد کشورهایی که سابقه درست و خوبی از خود به جا گذاشتند به این نکته مهم پی می‌بریم که در کشورهایی که فرد و نه نهاد عرفی و حقوقی در راس تصمیم‌گیری بوده، فجایع مختلف در قالب نقض اصول و قواعد حقوق بین‌الملل به ویژه حقوق بین‌الملل بشردوستانه صورت گرفته است. در اینجا این نکته مهم باید ذکر شود که ممکن است در کشورهایی فردگرایی بروز و ظهور نماید درحالی که حتی به صورت واقعی نظام سیاسی آن کشورها، مردم سالاری (دموکراسی) باشد اما فرد معتقد به خودرایی به قدرت رسد که حتماً نتیجه چنین اتفاقی، دوری از نهادهای بین‌المللی و قواعد تصویبی آن، خودداری از اجرای قواعد بین‌المللی و بسیاری از ارزش‌های جهانی و مشترک همچون ارزش‌های حقوق بشری و لزوم حفاظت از محیط زیست است که در طول تاریخ، انسان‌ها با زحمت و هزینه فراوان به آن رسیده‌اند.

این دوره را نباید تنها تشکیل دولت در معنای نو (مدرن) و امروزی آن و یا فراتر از آن یعنی شکل‌گیری ملت دولت دانست. شروع دوره مدنظر با ایجاد ملت دولت‌های مستقل و ملی‌گرایی در داخل و بروز و ظهور آن در عرصه بین‌الملل بود. ویژگی‌های لازم جهت تشکیل یک دولت که بعدها در ماده ۱ عهدنامه «مونته‌ویدئو» ۱۹۳۳م. درخصوص حقوق و تکالیف دولت‌ها^(۲۵) به آن اشاره شد شامل جمعیت یک‌جانشین، سرزمین معین، حکومت، اهلیت ورود به روابط با دیگر دولت‌ها (حاکمیت) است.^(۲۶)

ویژگی‌هایی ضروری برای یک موجودیت سیاسی که آن را واجد شرایط لازم برای احتساب آن به عنوان دولت بدانیم. هر چند در صحنه عمل و در رویه قضایی^(۲۷) به این عهدنامه و شرایط اشاره شده است اما مساله اصلی برای آن که یک دولت در نظام بین‌الملل نقش موثر ایفا کند عمل براساس مفاهیم حقوقی یعنی ایجاد دولت براساس حقوق بشر و عمل بر اساس قواعد مشترک جهانی انسانی در نظام بین‌الملل است.

چهار متغیر ضروری مذکور تقریباً در قرن‌های پیشین وجود داشت. اما آن چیزی که در واقع موجب شکل‌گیری حقوق بین‌الملل و استمرار آن در نظام بین‌الملل است میل به شکل‌گیری و ایجاد هنجارها و قواعد مشترک در قالب معاهده‌ها، اظهار قواعد موجود در شکل عرف و بیان اصول در اعلامیه‌ها بود که در واقع به حقوق بین‌الملل، ارزش بخشید. به همین جهت گفته می‌شود «صفت عمومی حقوق بین‌الملل بر ایجاد نظم و ترتیب دلالت دارد و نه تجمع صرف در پیرامون خیر مشترک».^(۲۸)

در حقیقت آن متغیر کارساز که باعث تثبیت دولت‌ها و شکل‌گیری حقوق بین‌الملل شد وجود فرهنگ حقوقی در سطح بین‌المللی با این ویژگی بود که باید از گزندگی، تک محوری و مطلق بودن حاکمیت دولت به نفع شکل‌گیری قواعد بین‌المللی در قالب معاهده‌ها و عرف بین‌الملل کاست.

در مطالعه تاریخ روابط بین‌الملل هرچه به زمان حال نزدیک می‌شویم بر قوت حقوق بین‌الملل افزوده می‌شود و روابط میان دولت‌ها تابعی از اصول و قواعد مختلف می‌شود. در دوره دوم شاهد تحولات مهمی هم چون انعقاد قرارداد «وستفاليا»^۱ در ۱۶۴۸م، صلح «اوترخت»^۲ در ۱۷۱۳، استقلال ایالات متحده آمریکا در ۱۷۷۶، انقلاب فرانسه در ۱۷۸۹، تشکیل کنگره وین در ۱۸۱۵ و آغاز جنگ جهانی اول در ۱۹۱۴ می‌باشیم. همه این حوادث بوجودآورنده کنش و واکنش‌های طولانی و پرافت و خیزی در تاریخ است که نتیجه آن با وجود تلخی‌های بسیار و نقض حقوق انسان‌ها هم چون جنگ‌ها به خصوص جنگ جهانی اول منجر به گسترش و تحکیم حقوق بین‌الملل گردید.^(۲۹)

آرمان صلح پایدار برابند منطقی دو جنگ جهانی اول و دوم بود که در حقوق بین‌الملل پژواک گسترده داشت. ممنوعیت توسل به زور (بند ۴ ماده ۲ منشور). در پی تغییرات ناشی از زوال نظام‌های مارکسیستی و استقلال کشورهای رها شده از استعمار؛ افراد، اقلیت‌ها و مردمانی که مطالبات جدیدی داشتند توانستند در سیستم (نظام) جدید جهانی مقام و منزلتی بیابند. از این رو حقوق بین‌الملل معاصر درهای خود را به روی تحولات بازگذاشت و در نتیجه توانست بی‌آن که حقوق بین‌الملل کلاسیک را از میان ببرد در بنیادهای اساسی خود تغییرات شگرف به وجود آورد.^(۳۰)

در این دوران توافق‌ها و موافقت‌نامه‌های مختلفی منعقد شد که بر خلاف دوره قبل از شکل‌گیری ملت دولت، نزد واحدهای سیاسی به تدریج این ایده شکل گرفت که دیگرانی نیز وجود دارند که آن‌ها نیز حق زندگی و استقلال سیاسی دارند. هرچند در ابتدای این دوره به دلیل آن که تازه واحدهای سیاسی مستقل با محوریت مردم و مفهوم ملت شکل گرفته بود نسبت به دیگران و همسایگان، دشمنی و خصومت بیشتر وجود داشت.

ملی‌گرایی در عرصه داخلی و در حوزه سرزمینی هر کشور، مثبت بود زیرا باعث استقلال و ایجاد دولت‌های جدید شد که حس تعلق انسان‌ها به سرزمین خود و حق تعیین سرنوشت آنان را تحقق می‌بخشید و به این جهت در نوسازی و پیشرفت جامعه خود سهم داشتند.

در عرصه بین‌المللی، ملی‌گرایی در قسمت‌هایی از تاریخ به رشد تعارض‌ها و مخاصمه‌ها دامن زد به ویژه آن جایی که تصور شد تضعیف دیگری، برابر با رشد و پیشرفت کشور خود است. پی-

1. Westphalia.

2. Utrecht.

گیری این نظر با وجود دلایل تاریخی میان بازیگران مختلف موجب جنگ‌هایی شد که اوج آن جنگ جهانی نخست و جنگ جهانی دوم بود. این مخاصمه دهشتناک، خونبار و سراسر از بیم، ترس و آلودگی موجب شد بشر وارد عصر جدیدی شود و در سیر تاریخی تحولات حقوق بین‌الملل، امید به تقویت جایگاه فرد انسانی و سپس حقوق بشر به جای دولت‌گرایی محض و مطلق بیش از پیش گردد.

۴. ظهور حقوق بشر و تغییر محوریت حقوق بین‌الملل از دولت به انسان

در ابتدا به صورت مختصر به تعریف و تبیین حقوق بشر می‌پردازیم و سپس اشاره خواهیم کرد که حقوق بشر چه تاثیری بر حقوق بین‌الملل داشته است و در سیر تحولات مربوط به آن از چه جایگاهی برخوردار است.

در منظومه فکری و فلسفی حقوق بشر، انسان؛ محق، تصمیم‌گیر، صاحب اختیار و اراده، خردگرا، محاسبه‌گرا و به دنبال منفعت و لذت است. بنابراین به سوی تعقیب حقوق خود می‌رود. به همین جهت هر نگاه برخلاف آن را مانع تحقق فرد و جامعه‌ای پویا، تندرست، شاداب، جمع-گرا، مشارکت طلب و همراه می‌داند.

منظور از حقوق بشر، حقوقی است که انسان‌ها از بدو تولد تا مرگ از آن برخوردارند. این حقوق ذاتی انسان‌ها است و در خود مفهوم انسان و قالب وجودی آن نهفته است. قاعده و اصل این است که این حقوق از سوی هیچ مرجعی قابل سلب و گرفتنی نیست^۱. برای برخورداری از این حقوق نیاز نیست موجودیتی، آن را اعطا کند بلکه تنها دولت‌ها به عنوان قدرت برتر در جامعه و سرپرست خانواده برای افراد تحت تکفل خود، آن را تضمین می‌بخشند.

ذکر این نکته ضروری است که منظور از انسان در عبارت تغییر محوریت حقوق بین‌الملل از دولت به انسان، فردگرایی در عرصه داخلی و ایجاد استبداد و تمامیت خواهی سیاسی نیست؛ بلکه اهمیت یافتن فرد انسانی در حقوق بین‌الملل است. در این فضا، فرد در مقابل دولت، محوریت یافته است و آن ایده که فرد انسانی باید تابع دولت و حاکم باشد را به نفع خود تغییر داد. فلاسفه نخستین یونان به ویژه فیثاغورسیان بر این اعتقاد بودند که بشر باید خویش را تابع کل سازد و سعی کند در تمام اوقات برای خیر حکومت عمل کند به موجب این باور بود که آنها به اعضای خود احترام کامل به قدرت قوانین و فضایل را تعلیم داده و این نظر را تلقین می‌کردند که نفع کل بر نفع فردی ترجیح دارد.^(۳۱) درواقع فرد اصالت یافت و فرد حق محور به جای فرد تکلیف محور قرار گرفت.

«حق فرد به شناسایی شخصیت حقوقی، حقی بشری و جهانشمول است که به لحاظ ویژگی‌های خاص آن و اسناد معتبری که بر این حق تاکید نموده‌اند، در میان سایر حقوق

1. Inalienable.

بشری جایگاه ممتازی دارد، حق موصوف که به حق کرامت انسانی واقعیت می‌بخشد، طی سالیان زیاد و فراز و نشیب‌های بسیار، به همراه تحول حقوق بین‌الملل، شناسایی شده و توسعه یافته است.^(۳۲)

فرد و ارزش‌های مربوط همچون تحقق کلیه حق‌های انسانی ذکر شده در نسل‌های (طبقه) حقوق بشر، خواست و تمایلات آن و حضور حداکثری افراد در عرصه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در سطح جهان از ویژگی‌ها و مختصات جهان امروزی حقوق بشری است. چنان‌چه در گردهمایی‌های (کنفرانس‌های) سالانه محیط زیست معروف به «کاپ»^(۳۳) شاهد آن هستیم که فرد انسانی برای حفاظت از کره زمین و ادامه زندگی خود و نسل‌های آینده، بسیار فعال شده است. به طوری که به عنوان مثال یک کودک دختر ۱۶ ساله به نام «گرتا تونبرگ»^۱ توانست جنبش بزرگی در راستای حمایت از محیط زیست ایجاد کند.

حقوق بشر با ماهیت و فطرت آدمی همسو است به دلیل آن که تمایل دارد آزاد بیاندهد و آزادانه تصمیم گیرد و عمل نماید. به همین جهت در نگارش و تصویب معاهده‌ها و توافق‌های بین‌المللی اثر مستقیم داشته است و تعداد زیادی از معاهده‌ها نیز اصول و قواعد حقوق بشری را مدنظر و الگوی خود قرار دادند. بسیاری از معاهده‌های بین‌المللی که در سطح جهانی مورد اقبال جامعه جهانی قرار گرفته است حقوق بشری است. منبع رفتار و همچنین نقد عملکرد بسیاری از افراد، شرکت‌های فراملی و دولت‌ها نیز حقوق بشر است.

امروزه مفهوم حاکمیت در مفهوم عدم مداخله خارجی با مفهوم تعهد جایگزین شده است و دولت‌ها در نظام‌های مردم سالار جدا از شکل و ساختاری که دارند پاسخگوی مردم خود شده اند.^(۳۴) دولت‌ها شاید در ابتدای شکل‌گیری گفتمان حقوق بشر در جهان، مخالف همه‌گیر شدن آن بودند اما امروزه حتی دولت‌هایی که در عمل پایبند به حقوق بشر نیستند نیز به دلیل آن که حقوق بشر گفتمان غالب در جهان شده است در بیانیه‌های رسمی و غیر رسمی، خود را متعهد و پایبند به آن نشان می‌دهند. «از نیمه دوم قرن بیستم است که جهت‌گیری حقوق بین‌الملل از دولت محور بودن محض به سوی انسان محور شدن با توسعه هنجارهای حقوق بشری، حقوق بشردوستانه، حقوق محیط زیست و امنیت انسانی که به طور عمده حاصل عملکرد کنشگران غیردولتی هستند، از اصالت و فراگیری بیشتری برخوردار شده است».^(۳۵)

حقوق بشر که بر هم‌گرایی و خرد جمعی تاکید دارد در نزد اندیشمندان سابقه طولانی دارد. چنان‌چه «در ۱۶۲۵ م. گروسیوس هلندی معتقد بود حقوق بین‌الملل، نظامی است مبتنی بر وفاق جمعی مردمان»^(۳۶) درواقع با جامعیت حقوق بشر در نظام بین‌الملل که حضور و اهمیت یافتن نقش فرد در نظام بین‌الملل بود، آزادی دولت‌ها به نفع حقوق بشر کمتر شد. «احترام به حقوق

1. Greta Thunberg.

بشر و تعهد به رعایت و تضمین به اجرای آن موجب رسوخ و نفوذ جامعه بین‌المللی در حاکمیت‌های ملی شد که با نظارت خود بر تعهدات بین‌المللی دولت‌ها در زمینه حقوق بشر به آن‌ها گوشزد کنند که مانند گذشته در نحوه رفتار خود با شهروندان خود آزاد نیستند».^(۳۷)

دورانی را شاهد خواهیم بود که به واسطه تسلط حقوق بشر، قواعد موجود در سطح جهانی تحت عنوان حقوق بین‌الملل از پراکندگی و چندپارگی خارج شده و به شکل کامل و در همه بخش‌ها تدوین و مهم‌تر آن که از سوی همه دولت‌های بزرگ و کوچک اجرا شود. هرچند در پاره‌هایی از زمان، رویکرد دولت‌گرایی و مشخصه‌های نقطه مقابل همکاری دوستانه و همبستگی برتری می‌یابد اما در نهایت تفکر جهان وطنی و همبستگی از میان رهیافت‌های دولت‌گرا پیشی خواهد گرفت. «گفتمان جدیدتر کانتی بر یک نگرش جهان‌گرایانه^۱ یا جهان‌وطنی^۲ مبتنی است که در این منظر، سیاست بین‌الملل در یک جامعه بشری بالقوه شکل می‌گیرد و بر عنصر یکپارچگی فراملی^۳ تاکید می‌نماید».^(۳۸)

در سال ۱۹۶۶ قاضی تاناکا (Tanaka) در نظر مخالف خود، در قضایای آفریقای جنوب غربی تأکید کرد که دولت‌ها نمی‌توانند حقوق بشر را براساس قانون یا معاهده ایجاد نمایند، آنها تنها (صرفاً) می‌توانند وجود حقوق بشری را تصدیق نمایند و از آن حفاظت کنند؛ چراکه حقوق بشر حتی پیش از ایجاد دولت‌ها، همواره با انسان وجود داشته است.^(۳۹)

زمانی که حقوق بشر حاکم باشد پیشرفت یکی از کشورها لزوماً با تضعیف دیگران مواجه نمی‌شود. چرا که این نظر مورد پذیرش است که میان مردم در سراسر جهان درهم تنیدگی و وابستگی متقابل وجود دارد. مفروضه حاضر از نظر اقتصادی و بازرگانی و از نظر اجتماعی و فرهنگی مهم است؛ از آن جا که سرنوشت همه به مانند هم فرض می‌شود. به همین جهت حقوق بین‌الملل محیط زیست اهمیت پیدا می‌کند و مفهوم مرزناپذیری محیط زیست را مشاهده می‌کنیم. همچنان که در این عصر به دلیل وجود رسانه‌های اجتماعی نزد هر فردی، هر اتفاقی با هر اثری همچون یک آتش سوزی به دلیل اثر جهانی آن بر محیط زیست در همه جا نشر پیدا می‌کند.^(۴۰)

اثرات وجود بینش حقوق بشری را در نظام بین‌الملل و روابط میان دولت‌ها به خوبی مشاهده می‌کنیم. به عنوان مثال دولت‌ها به شکایت و اعتراض از عملکرد دیگران نزد یکدیگر و سازمان‌های بین‌المللی اقدام می‌کنند که این اقدام، فراتر و اثرگذارتر از دوران حاکمیت محوری دولت‌ها است. استقبال از دیوان بین‌المللی دادگستری و دیوان کیفری بین‌المللی نمونه این ادعا است. «اغلب دولت‌های ضعیف‌تر به مراجعه به محاکم بین‌المللی که براساس برابری حقوقی سامان

1. Universalist.

2. Cosmopolitan.

3. Jus Cosmopoliticum.

می‌یابند تمایل نشان می‌دهند. بیشتر دولت‌هایی که صلاحیت اجباری دیوان بین‌المللی دادگستری را پذیرفتند در زمره کشورهای ضعیف هستند».^(۴۱) هرچقدر اصول و قواعد حقوق بشری نهادینه‌تر، محکم‌تر و منبع رفتار دولت‌ها شود پی‌گیری صرف منافع ملی و اقدام بر اساس مطلوب موجود بدون نگاه به حقوق بشر، کمتر می‌شود. در حوزه داخل هم حاکمیت کاملاً مردمی و برای آنان خواهد بود. «حاکمیت مردمی آن است که مردم منبع قدرت حکومت باشد و آن از طرف مردم به اعمال سیاست‌ها بپردازد».^(۴۲)

انتهای مسیر این تغییر که آغازی دگرگون شده و شروع تحولی مثبت است حاکمیت حقوق بشر و تبدیل حقوق بین‌الملل به نظام حقوق بشرجهانی است. «روند انسانی شدن حقوق بین‌الملل، غایت مطلوبی است در جهت تامین امنیت انسانی فارغ از هر قید و شرطی، ساختار نظام حقوقی بین‌المللی در این راستا تغییر کارکرد داده و از نظام دولت محور صرف به نظام انسانی با تمرکز بر رعایت ملاحظات بنیادین بشری تغییر رویکرد داده است».^(۴۳)

جایی که تدوین قانون و آیین نامه‌ها و سیاستگذاری‌ها براساس حقوق بشر و نه خواسته‌ها و تمایلات دولتمردان گرفته می‌شود. «قانون، فرمان یا حکم یا تصمیم است. حقوق، چارچوب عینی اختیار تصمیم‌گیری است. چارچوب عینی اختیار تصمیم‌گیری همان اصول اساسی حکومت قانون است که زمینه ساز استقرار عدالت مبتنی بر شناسایی رسمی و قبولی بی‌چون چرای ارزش متعالی شخص انسانی و همچنین فضایی امن برای بیان این ارزش درکامل‌ترین شکل آن از طریق تاسیس نهادهای لازم و بایسته است».^(۴۴) در واقع «جامعه، قانونگذار است و نظام دولتی تنها باید ضامن بقا و دوام حرکت قانون و حافظ ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی مردم باشد».^(۴۵)

در این مسیرقانونگذاری و توانمندی، بشر از همه ابزارها استفاده می‌کند و البته دربرابر آن از خود واکنش مناسب نشان می‌دهد. هوش مصنوعی و پیشرفت‌های آن حوزه که ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جهانی را تحت تاثیر قرار داده است چالش‌هایی جدی برای تنظیم مقررات در حقوق بین‌الملل ایجاد کرده و بازبینی قوانین برای مدیریت منصفانه این فن‌آوری ضروری است. کاربردهای گسترده هوش مصنوعی در حوزه‌های حیاتی نظیر تندرستی، بازرگانی و امور نظامی، همراه با تهدیدهایی مانند حمله‌های سایبری و تروریسم، تدوین قوانین جدید را برای تضمین امنیت و صلح بین‌المللی الزامی می‌سازد.^(۴۶) البته ذکر این نکته نیز ضروری است که اصلاح قوانین و ساختارهای بین‌المللی تنها مربوط به هوش مصنوعی نیست. دبیرکل سازمان ملل متحد «آنتونیو گوترس»^۱ در سخنرانی خود در آستانه اجلاس سالانه سازمان ملل متحد در ۱۲ سپتامبر ۲۰۲۴ اشاره کرد: نهادها و موسسه‌های بین‌المللی موجود در اختیار ما توان پاسخگویی

1. António Guterres.

چالش‌ها و بحران‌های موجود را ندارند، زیرا آنها برای دوره و جهانی دیگر طراحی شده‌اند.^(۴۷) امکان ایجاد نهادها و موسسه‌های به روز و منطبق با مشکلات و بحران‌های حال حاضر نیاز به بازخوانی و تقویت همکاری‌های بین‌المللی و کمک گرفتن از انسان‌ها خیرخواه و حقوق بشری دارد که چالش‌ها و پیچیدگی‌های محیط زیستی درجهان را به طور کامل بشناسند.

حال باید به این نکته مهم اشاره کرد که تسلط هرچه بیشتر حقوق بشر در قلمرو ملی و تسری آن به حوزه بین‌المللی از سوی دولتمردان به واسطه فرهنگ عمومی و جهانی حقوق بشر، موجب دوری هرچه بیشتر از جرایم بین‌المللی و نقض اصول و قواعد بشری خواهد شد. مولفه و سنجه‌ای که این دوره را از سایر دوره‌ها تمیز می‌دهد قدرت یافتن حقوق (و نه قانون)^(۴۸) بر زور است. «هرقاعده حقوقی به محیطی تعلق دارد و از نیروهایی سرچشمه می‌گیرد که در فضای متعلق به آن قرار گرفته باشد. این نیروها که ماهیت قاعده حقوقی را تشکیل می‌دهند اگر با صورت قاعده (منظور قانون) سازگار شوند وضعی مناسب برای جامعه پدید می‌آورند که معرف رشد و توسعه و میزان اهمیت آن جامعه است».^(۴۹) نتیجه تحقق حقوق نیز تغییر کارکرد دولت در سطح داخلی از تامین منافع عده یا قشر خاص به تحقق منافع ملی با نگاه به حقوق بشر تمام انسان‌ها و ضوابط زیست محیطی در سراسر جهان است. «معنای تفکیک اعتبار از درستی قانون آن است که وجود یک قانون ضرورتاً ضامن خوبی، درستی یا شایستگی آن نیست. یکی از دستاوردهای این معنا فراهم آمدن امکان نقد قانون است».^(۵۰)

به همین جهت باید گفت «در دوران ما، علت وجودی حقوق همان چارچوب عینی اختیار تصمیم‌گیری قانون منبعث از اراده مردم است و نه فرمان یا تصمیم خودسرانه حاکم (خودکامگی)»^(۵۱) در سطح بین‌المللی نیز حقوق بین‌الملل توانسته است از نظامی که تنها در زمان بحران و ناچاری به همکاری، آن نیز تنها برای رفع جنگ و خونریزی تن در می‌داد به نظامی بر همکاری بین‌المللی متمایل شود و سپس از این وضعیت تبدیل به نظامی شود که دیگر تنها به آسان کردن همکاری و ایجاد قواعد بسنده نکند بلکه قواعد ساخته و پرداخته خود را در جهت نه تنها تثبیت دولت بلکه برای انسان در فضای جهان‌گرایی به کار گیرد.

۵. نتیجه

بررسی و مطالعه فرایند تحولات حقوق بین‌الملل تنها مربوط به بیان توافق‌ها، جنگ‌ها و نظرات اندیشمندان دوره‌های مختلف نیست. آن چیزی که مهم است چگونگی تغییر نگرش‌ها و دیدگاه‌ها است که قدرت گرفتن خرد در برابر سایر متغیرهای مقابل با آن و انسان محوری، علت آن است. در این مقاله فرایند تحول از شخصی‌گرایی به نظام ارباب رعیتی تا زمانه دولت محوری و سپس کاستن از قدرت بی‌حد و اندازه دولت مورد بررسی قرار گرفت. دوره ای که نظام حقوقی حاکم گردید و به سوی عصری قدم خواهیم گذاشت که مشروع بودن هر تصمیم، رفتار و عملکردی وابسته به همسو و همراستا بودن با حقوق بشر باشد.

در ابتدا فضای حاکم بر حقوق بین‌الملل، شخصی‌گرا و فیودالیت‌ه بود که براساس بروز و ظهور مفاهیم جدید در حوزه حقوق عمومی بنا بر باورهای شکل گرفته توسط اندیشمندان حقوقی و سیاسی به دولت‌گرایی و ایجاد ملت دولت‌ها چرخش کرد. تغییرات در گفتمان ملی‌گرایی و استقلال متوقف نشد و با ظهور مفاهیمی که نیاز به گسترش و پیشرفت را فراتر از مرزها نشان می‌داد همچون جهانی شدن به وابستگی متقابل رسید. حقوق بشر و تقویت جایگاه فرد در عرصه بین‌المللی و حمایت از کرامت انسانی در روابط بین‌الملل، جای خود را باز کرد و به دوران انسانی شدن حقوق بین‌الملل به واسطه برتری گفتمان حقوق بشر از میان ده‌ها گفتمان فکری و نظری وارد شدیم.

پی‌نوشت‌ها

۱. از آن جایی که ملت‌ها هستند که دولت‌ها را بوجود می‌آورند به همین جهت از واژه ملت - دولت به جای دولت - ملت استفاده شده است. Nation- State.
۲. انصاریان، مجتبی، طیبی، سبحان (۱۳۹۶) تاسیس و جانشینی دولت‌ها، تهران: نشر مجد، ص ۹.
۳. پیش شرط شکل‌گیری یک گروه در سطح جهانی به عنوان جامعه (Community) در وهله نخست، منوط به تشکیل یک اجتماع (Society) است. ساعد، وکیل، امیر (۱۳۹۰) حقوق بین‌الملل عمومی (۲ و ۱)، جلد دوم، تهران: نشر مجمع علمی و فرهنگی مجد، ص ۳۵.
۴. به نقل از: 4. henri bergson (1932) les deux sources de la morale et de la religion, Paris, p 283
۵. فلسفی، هدایت‌الله (۱۳۹۹) سیر عقل در منظومه حقوق بین‌الملل، ویراست دوم، تهران: نشر فرهنگ نشر نو، ص ۵۱۷.
۶. مرکز تحقیقات و کرسی حقوق بشر، صلح و دموکراسی (۱۴۰۳) دانشنامه حقوق بشر (جلد اول)، تهران: نشر میزان، ص ۶۷.
۷. پرویز ذوالعین، (۱۳۸۴) مبانی حقوق بین‌الملل عمومی، چاپ چهارم، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ص ۱۵۴.
۸. ذوالعین، پرویز (۱۳۸۴)، مبانی حقوق بین‌الملل عمومی، تهران: نشر وزارت امور خارجه، ص ۱۶۲.
۹. ضیایی بیگدلی، محمدرضا (۱۴۰۱)، حقوق بین‌الملل عمومی، چاپ پنجاه و ششم، تهران: نشر گنج دانش، ص ۳۳.
۱۰. لازم به ذکر است شخص در جمله بالا به معنی یک فرد می‌باشد. اما در حالت کلی شخص می‌تواند حقوقی یا حقیقی تصور شود. هم چنین در حقوق؛ شخص حقوقی حقوق خصوصی یعنی افراد و شرکت‌های خصوصی یا شخص حقوقی عمومی شامل دولت و نهادهای دولتی، شوراها، موسسه‌های عمومی و انجمن‌های صنفی و حرفه‌ای می‌شود. در حقوق بین‌الملل شخص یا اشخاص می‌تواند یکی از بازیگران صحنه نظام بین‌الملل یعنی دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی دولتی یا خصوصی، نهضت‌های آزادیبخش و حتی شورشیان باشند.
۱۱. ذوالعین، پیشین، ص ۱۵۷.
11. Cited in Leslie C. Green, (2000) The Contemporary Law of Armed Conflict, 2d ed. (Manchester: Manchester University Press), 21.
12. Suurya P. Subedi, (2003) The Concept in Hinduism of Just War, Journal of Conflict and Security Law 8(2), 355-6.
۱۳. ذوالعین، پیشین، ص ۱۷۴.
14. The Confluence of Public and Private International Law Justice, Pluralism and Subsidiarity in the International Constitutional Ordering of Private, (2009) history of international law, Law Cambridge University Press, pp. 26.
۱۵. مفهوم جنگ و مخاصمه مسلحانه که خود به داخلی و ملی تقسیم می‌شود هر دو به یک معنی است.
۱۶. بنده ۴ ماده ۲ منشور سازمان ملل متحد، منع توسل به زور علیه یکپارچگی سرزمینی یا استقلال سیاسی هر کشور است. ماده ۱ قطعنامه تجاوز ۱۹۷۴ مجمع عمومی، تجاوز یا همان جنگ را کاربرد نیروی مسلح یک کشور بر علیه کشور دیگر دانسته است.
17. S_RES_1308(2000)-EN.pdf. <https://digitallibrary.un.org/record/418823?ln=en&v=pdf.2025-02-01>.
18. S_RES_2177(2014)-EN.pdf. <https://digitallibrary.un.org/record/779813?ln=en&v=pdf.2025-02-01>.
19. <https://www.jstor.org/stable/453691452025-02-01>.
۲۰. دیکسون، مارتین (۱۳۹۶) درآمدی بر حقوق بین‌الملل، برگردان: مهدی ذاکریان، حسن سعید کلاهی، تهران: نشر خرسندی، ص ۲۷.
۲۱. عهدنامه صلحی که سی سال مخاصمه مسلحانه میان پروتستان‌ها و کاتولیک‌ها را خاتمه داد.

۲۲. آنتوان آلدو، لویی (۱۳۹۷) حقوق بین الملل عمومی، برگردان: مجید ادیب، (دیپاچه هدایت الله فلسفی) تهران: نشر بنیاد حقوقی میزان، ص ۱۰.

۲۳. ذوالعین، پیشین، ص ۲۱۵.

۲۴. آنتوان آلدو (۱۳۹۷) پیشین، صص ۳۴-۳۶.

۲۵. فلسفی، هدایت الله (۱۳۹۱) حقوق بین الملل معاهدات، چاپ چهارم، تهران: نشر فرهنگ نشر نو، ص سی و دو.

26. <https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup15/Montevideo%20Convention.pdf>. 2025-01-06.

27. The state as a person of international law should possess the following qualifications: a) a permanent population; b) a defined territory; c) government; and d) capacity to enter into relations with the other states.

۲۸. دادگاه کیفری بین المللی یوگسلاوی سابق آنها (جمعیت یکجانشین، سرزمین معین، حکومت، اهلیت ورود به روابط با دیگر دولت‌ها) را به عنوان حقوق بین الملل تلقی کرده است. رضائی قوام آبادی، محمد حسین (۱۳۹۵) از شناسایی دولت فلسطین تا عضویت در دیوان کیفری بین المللی، فصلنامه دولت پژوهی، ۲ (۷): ص ۵.

۲۹. فلسفی، حقوق بین الملل معاهدات، پیشین، ص بیست و نه.

۳۰. انصاریان، پیشین، ص ۱۳.

۳۱. آنتوان آلدو، پیشین، ص ۱۶.

۳۲. فراست، اس، ای، (۱۳۹۲) درس‌های اساسی فلاسفه بزرگ، برگردان: منوچهر شادروان، چاپ ششم، تهران: گلشن، ص ۲۵۴.

۳۳. حمدی نژاد، مریم، متاجی، محسن (۱۳۹۵) سیرتاریخی پذیرش شخصیت افراد در حقوق بین الملل بشر، اندیشه‌های حقوق عمومی، ۵ (۲): ص ۷.

34. Conference of the Parties (COP). گردهمایی کلیه طرف‌های یک معاهده.

35. Union, Inter-Parliamentary, (2016) Human Rights: Handbook for Parliamentarians, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights,, p. 27.

۳۶. بیگ زاده، ابراهیم (۱۴۰۲) حقوق بین الملل، جلد اول مبانی، منابع و تابعان، چاپ دوم، تهران: نشر بنیاد حقوقی میزان، ص ۳۴.

۳۷. آنتوان آلدو، پیشین، ص ۱۶.

۳۸. زمانی، قاسم، طلعت، آرمین (۱۳۹۹) فرسایش حاکمیت ملی در حقوق بین الملل معاصر: از حاکمیت اقتدارگرا به سوی حاکمیت مشروط، مجله حقوقی بین المللی، ۱۶: ۶۲، ص ۸۳.

۳۹. کاسسه، آتونو (۱۳۸۵) حقوق بین الملل، برگردان: حسین شریفی طرازکوهی، تهران: نشر میزان، ص ۴۸.

40. Tanaka K, 1966, South West Africa cases (Second Phase), Dissenting Opinion of Judge Tanaka, ICJ Reports.

۴۱. انصاریان، مجتبی (۱۴۰۱) حقوق محیط زیست، ویراست دوم، نشر دانشگاه پیام نور، ص دوازده و سیزده.

۴۲. سیفی، جمال، رضادوست، وحید (۱۴۰۱) «سیاست حقوقی خارجی» دولت‌ها و ارتباط آن با «سیاست حقوقی» دیوان بین المللی دادگستری، مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران، ۵۲ (۳) ص ۱۳۸۴.

43. hudson, Hallie, (2013) "Returning Sovereignty to the People", Vanderbilt Journal of Transnational Law, vol. 46, issue 97, p 169.

۴۴. فرزانه، یوسف (۱۳۹۴) انسانی شدن حقوق بین الملل، تهران: نشر میزان، ص ۲۰.

۴۵. فلسفی (۱۳۹۹) سیر عقل در منظومه حقوق بین الملل، پیشین، ص بیست و پنج.

۴۶. پیشین، ص سی و سه.

47. Wang, Xukang & Wu, Ying Cheng Wu., (2024). Balancing innovation and regulation in the age of generative artificial intelligence. Journal of Information Policy.

48. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2024-09-12/secretary-generals-remarks-the-global-call-the-summit-of-the-future-delivered>

۴۹. زیرا همیشه قانون مساوی با حق و عدالت نیست. در صورتی که همسو با خرد جمعی نباشد و کرامت انسانی و آزادی شهروندان را نقض نماید تبدیل به قانون بد یا قانونی متروک می‌شود.

۵۰. فلسفی، هدایت الله (۱۳۹۹) سیر عقل در منظومه حقوق بین الملل، پیشین، ص بیست.

۵۱. هارت، هربرت (۱۴۰۲) مفهوم قانون، برگردان: محمد راسخ، چاپ دهم، تهران: نشر نی، ص ۱۴.

۵۲. فلسفی، هدایت الله (۱۳۹۱) حقوق بین الملل معاهدات، پیشین، ص بیست و چهار.

منابع

- آنتوان آلدو، لویی (۱۳۹۷). حقوق بین‌الملل عمومی، برگردان: مجید ادیب، (دییالچه هدایت الله فلسفی) تهران: بنیاد حقوقی میزان.
- احمدی نژاد، مریم، متاجی، محسن (۱۳۹۵). سیر تاریخی پذیرش شخصیت افراد در حقوق بین‌الملل بشر، اندیشه‌های حقوق عمومی، ۵ (۲): ۷-۲۲.
- انصاریان، مجتبی، طیبی، سبحان (۱۳۹۶). تاسیس و جانشینی دولت‌ها، تهران: نشر مجد.
- انصاریان، مجتبی (۱۴۰۱). حقوق محیط زیست، ویراست دوم، نشر دانشگاه پیام نور.
- بیگ زاده، ابراهیم (۱۴۰۲). حقوق بین‌الملل، جلد اول مبانی، منابع و تابعان، چاپ دوم، تهران: نشر بنیاد حقوقی میزان.
- ساعدوکیل، امیر (۱۳۹۰). حقوق بین‌الملل عمومی (۲۱)، جلد دوم، تهران: نشر مجمع علمی و فرهنگی مجد.
- دیکسون، مارتین (۱۳۹۶). درآمدی بر حقوق بین‌الملل، برگردان: مهدی ذاکریان، حسن سعید کلاهی، تهران: نشر خرسندی.
- زمانی، قاسم، طلعت، آرمین (۱۳۹۹). فرسایش حاکمیت ملی در حقوق بین‌الملل معاصر: از حاکمیت اقتدارگرا به سوی حاکمیت مشروط، مجله حقوقی بین‌المللی، ۱۶ (۶۲): ۸۸-۵۹.
- ضیایی بیگدلی، محمدرضا (۱۴۰۱). حقوق بین‌الملل عمومی، چاپ پنجاه و ششم، تهران: نشر گنج دانش.
- ذوالعین، پرویز (۱۳۸۴). مبانی حقوق بین‌الملل عمومی، چاپ چهارم، تهران: نشر وزارت امور خارجه.
- سیفی، جمال، رضادوست، وحید (۱۴۰۱). «سیاست حقوقی خارجی» دولت‌ها و ارتباط آن با «سیاست حقوقی» دیوان بین‌المللی دادگستری، مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران، ۵۲ (۳): ۱۳۸۹-۱۳۶۳.
- رمضانی قوام آبادی، محمد حسین (۱۳۹۵). از شناسایی دولت فلسطین تا عضویت در دیوان کیفری بین‌المللی، فصلنامه دولت پژوهی، ۲ (۷): ۳۹-۱.
- فرزانه، یوسف (۱۳۹۴). انسانی شدن حقوق بین‌الملل، تهران: نشر میزان.
- فلسفی، هدایت الله (۱۳۹۱). حقوق بین‌الملل معاهدات، چاپ چهارم، تهران: نشر فرهنگ نشر نو.
- فلسفی، هدایت الله (۱۳۹۹). سیر عقل در منظومه حقوق بین‌الملل، ویراست دوم، تهران: نشر فرهنگ نشر نو.
- فراست، اس، ای، (۱۳۹۲). درس‌های اساسی فلاسفه بزرگ، برگردان: منوچهر شادروان، چاپ ششم، تهران: گلشن کاسسه، آنتونیو (۱۳۸۵). حقوق بین‌الملل، برگردان: حسین شریفی طرازکوهی، تهران: نشر میزان.
- مرکز تحقیقات و کرسی حقوق بشر، صلح و دموکراسی (۱۴۰۳). دانشنامه حقوق بشر (جلد اول)، تهران: نشر میزان.
- هارت، هبررت (۱۴۰۲). مفهوم قانون، برگردان: محمد راسخ، چاپ دهم، تهران: نشر نی.
- Ahmadi Nejad, Maryam & Motaji, Mohsen (2016). "The Historical Evolution of the Acceptance of Individual Personality in International Human Rights Law." Public Law Thoughts, 5(2): 7-22. [In Persian].
- Ansarian, Majnabi (2022). Environmental Law. 2nd Edition. Tehran: Payame Noor University Publications.[In Persian].
- Ansarian, Mojtaba & Tayebi, Sobhan (2017). The Establishment and Succession of States. Tehran: Majd Publications. [In Persian].
- Antuan Aldo, Louis (2018). Public International Law. Translator: Majid Adib. Tehran: Mizan Legal Foundation.[In Persian].
- Baghzadeh, Ebrahim (2023). International Law, Volume 1: Foundations, Sources, and Subjects. 2nd Edition. Tehran: Mizan Legal Foundation. [In Persian].
- Cassese, Antonio (2006). International Law. Translator: Hossein Sharifi Tarazkouhi. Tehran: Mizan Publications. [In Persian].

- Dixon, Martin (2017). *International Law*. Translators: Mehdi Zakerian, Hassan Saeed Kalahi. Tehran: Khorsandi Publications.
- Falsafi, Hedayatollah (2012). *The International Law of Treaties*. 4th Edition. Tehran: Farhang-e Nashr-e No. [In Persian].
- Falsafi, Hedayatollah (2020). *The Trajectory of Reason in the System of International Law*. 2nd Edition. Tehran: Farhang-e Nashr-e No. [In Persian].
- Farzaneh, Yousef (2015). *The Humanization of International Law*. Tehran: Mizan Publications. [In Persian].
- Frost, S. E. (2013). *Basic Teachings of the Great Philosophers*. Translator: Manouchehr Shadravan. 6th Edition. Tehran: Golshan Publications. [In Persian].
- Hart, H. L. A. (2023). *The Concept of Law*. Translator: Mohammad Rasekh. 10th Edition. Tehran: Ney Publications. [In Persian].
- hudson, Hallie, (2013) "Returning Sovereignty to the People", *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, vol. 46, issue 97.
- Leslie C. Green, (2000) *The Contemporary Law of Armed Conflict*, 2d ed. (Manchester: Manchester University Press, 2000), 21.
- Nations High Commissioner for Human Rights,,
- Ramezani Ghavamabadi, Mohammad Hossein (2016). "From the Recognition of the State of Palestine to Membership in the International Criminal Court." *State Studies Quarterly*, 2(7): 1–39. [In Persian].
- Research Center & Chair of Human Rights, Peace and Democracy (2024). *Encyclopedia of Human Rights (Volume One)*. Tehran: Mizan Publications. [In Persian].
- Saed. Vakil, Amir (2011). *Public International Law (1 & 2)*, Volume Two. Tehran: Majd Scientific and Cultural Center. [In Persian].
- Seifi, Jamal & Rezadoost, Vahid (2022). "The 'Foreign Legal Policy' of States and its Relationship with the 'Judicial Policy' of the International Court of Justice." *Public Law Studies Journal*, University of Tehran, 52(3): 1363–1389. [In Persian].
- Suurya P. Subedi, (2003) *The Concept in Hinduism of Just War*, *Journal of Conflict and Security Law* 8(2), pp.339-361.
- Tanaka K, 1966, *South West Africa cases(Second Phase)*, Dissenting Opinion of Judge Tanaka, ICJ Reports.
- The Confluence of Public and Private International Law Justice, Pluralism and Subsidiarity in the International Constitutional Ordering of Private, (2009) *history of international law*, Law Cambridge University Press, pp. 26 – 73.
- Union, Inter-Parliamentary, (2016) *Human Rights: Handbook for Parliamentarians*, Office of the United

- Wang, Xukang & Wu, Ying Cheng Wu., (2024). Balancing innovation and regulation in the age of generative artificial intelligence. *Journal of InformationPolicy*. Available at: <https://scholarlypublishingcollective.org/psup/information-policy/article/doi/10.5325/jinfopoli.14.2024.0012/388980/Balancing-Innovation-and-Regulation-in-the-Age-of.2025-01-01>.
- Zamani, Ghasem & Talat, Armin (2020). "The Erosion of National Sovereignty in Contemporary International Law: From Authoritarian Sovereignty to Conditional Sovereignty." *International Law Journal*, 16(62): 59–88. [In Persian].
- Ziaei Bigdeli, Mohammad Reza (2022). *Public International Law*. 56th Edition. Tehran: Ganj-e Danesh Publications. [In Persian].
- Zolain, Parviz (2005). *Foundations of Public International Law*. 4th Edition. Tehran: Ministry of Foreign Affairs. [In Persian].

